

1977

ajakiri

5

ajakiri

Toimetuse ja talituse
aadress:

"AJA KIRI"
c/o Tartu College
310 Bloor St. W.
Toronto, Ont. M5S 1W4
Canada

Egindus Skandinaavias:

Enno Klaar
"AJA KIRI"
Postgiro nr. 12 77 47-4
(1977: rkr. 45, 1978: rkr. 50)
Sundbyberg

Esiadus Austraalias:

Tiia Raudma
68 Albert St.
Revesby, N.S.W. 2212

Nr. 5(11) toimetanud:

Vello Salo (tegevtoimetaja,
tel. (416) 265-2458)

Vello Soots
Henno Sillaste
Kalle Naelapea
Heino Jõe
Tiit Telmet (kujundus)
Tõnu Mägi (talitus)

Viimane tähtpäev kaastöö
jaoks (AK nr. 6/1977): 20. nov.

Aastatellimine (6 numbrit): \$ 10.00
(selles hinnas on ka õhupostiga
saatmine ülemereaadest)

- 1 Sõmmune või tammune?
- 2 Sisust rääkimata (Lugeja veerg)
- 4 Kus on need materjalid? (Toimetaja veerg)
- 5 Eesti luule 1945 - 1955 Timar Mikiver
- 8 "Ruberg" Margus Jukkum
- 9 Alar & abilised (fotod)
- 11 Alar Kivilo
- 12 Kuuehõlmast kinni Mati Undiga
- 17 Kõrgemale köögilaest Minnesota Mai
- 18 Luuletusi Liisu Mikiver
- 20 Mida laulab eestlane? Reino Sepp
- 23 Endel Tulving
- 24 Leedu "Macbeth" Mardi Valgemäe
- 26 Metroo 77 Heino Jõe
- 27 Sümpoosion (fotod)
- 29 Helisevad regivärsid Milvi Seim
- 31 Vanaema haud Vello Salo
- 36 Teateid: Sümpoosion
KLENK 77

Oli üllatav kuulda Montréali sümposiumi (vt. lk. 36) noore avakõneleja suust väidet, et peame säilitama oma kultuuri.

Kultuurisäilitamise „lööksõna“ on pärit Eesti Eksoduse ajast Issanda aastal 1944. Oleks tore, kui kutsutud ja seatud mehed kuulutanuksid juba tollal välja ristsõja selle salakavala sõnakõlksu vastu.

Mis tähendab „kultuuri säilitamine“? Mis muud kui selle surnukstunnistamist. Ja omaksvõtmist, et meie oleme muuseumidirektorid, arhivistid, raamatukoguhoidjad, surnuaiavahid jne — selle asemel et olla elavad isikud, kes kaasajast ammutavad ja kaasajale annavad. Küsimus on selles, kas tammuda paigal või sammuda edasi, kas vaadelda eesti kultuuri minevikuna või olevikuna — olevikuna, millel on tulevikku, millel on midagi öelda ja anda nüüd ja edaspidigi maailma rahvaste perele.

Montréali avakõnes tuli ilmsiks: isegi meie muidu kaasaegselt mõtleva välis-eesti noorema põlvkonna teadvusse (loodetavasti siiski „ainult“ alateadvusse?) on too säilitamise-slogan sõõbunud nii sügavale, et käesolev „väljajuurimise-juhtkiri“ pole mingi ülearune targutamine, vaid kibe vajadus.

Asetagem siis kõik, kes me eesti kultuuri viljeleme, enesele teadlikult see küsimus: kas säilitame või arendame? Kas tammume paigal või sammume edasi? Kas tunnistame eesti kultuuri muuseumiobjektiks või eluloomaks?

Edasiarendamise võimalused on Kodu- ja Välis-Eestis praegu üsna erinevad. Kuid juured on samad ja sellepärast pole põhjust karta, et edasiarendamine võiks meid üksteisest võõrutada. Vähemalt nii kaua mitte kui me oma juurtele truuks jääme. Pigemini tohiks ühtse avastamine erinevas rikastada ja rõõmustada.

Ükski kultuur ei saa, ei tohi paigal tammuda. Ja eriti peab edasi sammuma eesti kultuur, sest

*Meie ei taha olla, ei ole
vaikiv, ununev lehekülg
aegade-raamatus:
meie otsette on kirjutatud
elusõna! ...
Meie tahame elada ja kirjutada
aegade-raamatusse!*

(Anna Haava, 1905)

Aja Kiri on minu arvates väärt ajakiri. Kahjuks aga meil väga vähe tuntud. Isegi organisatsioonide kongressil, kus räägiti noortekirjandusest ja ajakirjandusest keegi ei nimetanud seda ajakirja.

Meil tuleb nov. lõpul jõulubasaar ja teeksin *Aja Kirjale* reklaami, kui saadaksite mõned proovinumbreid...

A.P., East Meadow (N.Y.)

Siiani küll *Aja Kiri* (Hara Kiri?) välimuselt on olnud suures ülekaalus sisu üle. Uuendan oma tellimise ainult seepärast, et näha, mida *Aja Kirjal* on edaspidi pakkuda (võrreldes *Varrakuga* on *AK* juba kvantitatiivselt ca 3x nigelam – sisust rääkimata). On ju *AK* kaastöolistest osa neid nn. grenzsteinikesi, kes on end tublisti täis tõstnud sõprustamisega – iga hinna eest – n. vene kultuurapolitrukkidega. Aga üks nemadki vaja foorumit oma tõdede propageerimiseks. Nii et – kuulame ära. Viimane I.Miki-veri luuletus eesti vabariigi mõnitamisega sobib hästi paari kunagise värsisepa Feliks Kotta „suure lenini“ ülistamislauludega... Kodueesti väärtkirjanduse info teretunud.

L.X., Victoria (Kanada)

Mögalomaaniale (*AK* 4/77:40) võiks lisadust pakkuda lõik, mille leidsin teosest K.Leht - O.Ojamaa, *Väliskirjandus, Õpik keskkoolile* (8., ümbertõttatud trükk, Tallinn 1976:104). Seal on juttu Miltoni *Kaotatud paradisist*: „Selles kujutatakse mässuliste inglite ülestõusu jumala vastu vabadustihkava Saatana juhtimisest...“ Nii et isegi kirjandusliku isikuna on Jumala suur algustäht ära jäet, põrguvürstil aga seevastu alles! Jätkus on ka kirjutet „Kristus“, aga „jumal“ on vist mingi ülemnõukogu ukasiga fetišiks muutunud, et usku tüpograafiliselt alla tirida.

J.P., Los Angeles (USA)

... Esiknumbris (*AK* 1/76:2) ütlesite selge sõnaga, et toimetus teeb tõlke (kui kaastöö muus keeles) ja saadab selle autorile heakskiiduks. Ja et „kui see võimalikuks ei osutu, ilmub tõlge vastava märkusega“. Nüüd õiendate tagantjärele, et „nr.3 oli pühendatud tõlkeküsimustele“, jne. Oleks huvitav teada, kui suured-väikesed muulased need kirjutajad on? Catherine Jones kõlab ehtsa pärismaalasena, aga Linda Pakri?

Elame laialipillatult mitmel mandril ja sellepärast ongi *Aja Kiri* toredaks ühendajaks. Veel toredam oleks ta, kui näod

(fotod) oleksid nimedega (AK 1/77:16-17). Loed mingisugust artiklit ja siis tuleb meelde see nägu ja rõõmustad, kui ütleb midagi head ja ilusat, ärritud ja kirud, kui on lahkarvamusi. Võiks tutvustada ka toimetuse-talituse koosseisu mõne fotoga, et teada saada ja otsida süüdlast...

J.S., Gardena (Kalifornia)

P.S. Ei usu, et *Mögalomania* (AK 4/40) teeks *Aja Kirjale* au.

... muidu võiks öelda, et 1977.a. kaanevärv on ilusam kui eelmisel aastal. Sisu on kah päris hea. Kuid leian, et mõned artiklid on kaunis igavad ja ebakontroversiaalsed ning ei motiveeri AK olemasolu. Mida mõtlen on, et see materjal, mis siiani (AK 3/77) on ära toodud AK-s oleks vabalt võinud olla *Eesti Päevalehes* või mingisuguses *Meie Elus*.

Kus on need materjalid, mis kogu aeg jäävad publitseerimata meie „etableritud“ lehtedes (ME, EPL, Teataja jne)?

Teada on, et need lehed on poliitiliselt „kitsad“ ja ebatolerantsed. Nendest lehtedest jäetakse süstemaatiliselt välja teatud materjalid ja teatud vaadetega isikud. Mäletan AK algatuse arutlusi, mida ka Soomes peeti mü74 ajal: seal nenditi suurt vajadust ühe vabama häälekandja järele. Kurdeti, et ei lasta mü teateid lehte jne. Aga kas tõesti oleks *midagi* viimastest AK-dest tsensureeritud nende lehtede poolt? Mäletan ka Rootsisis ilmunud *Aspekti* ajajärku (1971-75), kus *Aspekti* üks lõöklause oli: *Aspekt kirjutab, mida Pravda ei tohi ja Päevaleht ei julge!*

Midagi taolist peaks ka AK eesmärk olema. Sellega ma ei mõtle, et „julgemine“ *iseenesest* midagi on, aga olen kindel, et AK-l on tähtis osa täita trükivabaduse praktilises läbiviimises.

Nüüd AK kindlasti vastab, et TULE JA AITA. Seda ma ei saa. Ma töötan rohkem põhimõttel: *Kui viga näed laita, siis tule ja näita!* Seda mitmel põhjusel: elan nimelt eestlaste keskustest väljaspool.

Aga siiski ootan AK-d! Ja maksan kah!

M.M., Uppsala (Rootsi)

Kolme kohatu keele (AK 1/77:4j) asjus arvan, et suurem osa igast rahvast peaks olema umbkeelne, s.t. oskama ainult oma emakeelt. See on vajalik keele elujõu ja kasvamise huvides.

A.R., Tallinn

AK saab pihta kahest suunast korraga: ühelt poolt leitakse, et ta on „vastuvõtmatute tõdede foorum“, teiselt — et AK ei erine milleski meie „vastuvõetavate tõdede“ foorumist, „etabbeerit“ ajalehtedest. Mõlemat korraga uskuda ei saa, pigemini tohime vastassuundadest lähtuvaid etteheiteid tõlgendada nii, et AK käib õiget rada.

Aga siiski: kus on kõik need „kontroversiaalsed materjalid“, mis „kogu aeg jäävad publitseerimata meie `etabbeeritud lehtede` ebatolerantsi tõttu“ ja võiksid AK olemasolu õigustada?

Üks on kindel: meie toimetusse pole nad tänini teed leidnud. Miks ei saada neid meile M.M. (Uppsala on muide üks tuntumaid-vanemaid välis-eestlaste keskusi — Stokholmi lähedal!) või ei pari järgi neilt, kellelt ta ise kuulis?

Või on lugu hoopis nii, et mõlemat sorti „materjalid“ eksisteerivad ainult kahe kirjajakirjutaja fantaasias? Et tegelikkuses oleme vaimselt rasva läinud, liig mugavad kontroversiaalse materjali kirjapanemiseks (või koguni mõtlemiseks?), tegemisest rääkimata? Ärgem siiski unustagem seda teemat!

Halli argipäeva (või on see AK puhul siiski parasjagu roheline?) tagasi tulles: artiklite *ilmumis* keele küsimuses ei ole AK 1/76:2 ja 3/77:3 vahel mingit vasturääkivust. Võõrkeeltes toome edaspidigi originaalartikleid ainult erilistel põhjustel, eestikeelseks avaldamiseks määrat kaastööd võib saata mõnes muuski keeles. Kaastöö palumisel ei ole *rahvuse* küsimus AK toimetuse silmis tähtis, küll aga *kompetents*. Kas öelda „inglise emakeelega eestlased“ või mitte: meil on eestlasi, kes kirjutavad inglise keeles sama hästi kui „pärismaalased“. Fotode varustamine nimedega on ka AK soov.

Õiendus: eelmises numbris (4:8) lugeda: „*Maria taevaminek* (samas raamis ühe Rogier van der Weyden'i maaliga)“.

Lõpuks: AK lugejate arv on pidevalt kasvanud, kuid mitte nii palju, et toimetuse töö võiks tehnilisest aspektist lahendamaks ja korrapärasemaks kujuneda, mida oleks hädasti vaja. Sellepärast suur aitäh kõigile vabatahtlikele levitajaile! Skandinaavia maade ja Austraalia osas palume tellida meie esindajailt.

Ilmar
Mikiver

Kirjandus Kodu- ja Välis-Eestis on pärast sõda läbi teinud rea rõõbikarenguid, mõned neist üsnagi ootamatud. Näiteks luule osatähtsuse tõus sõjale vahetult järgnend kümnendil 1945-1955 – mõlemal pool lahutavaid vesi. Kodumaal kuihtub proosa juba mahultki teise-kolmanda järgu zhanriks, mitte vähim Stalini elu lõppaastail üha rangestuva tsensuuri tõttu. Maapaos küll jutukirjanduse-toodang lokkab, ent võibolla just selletõttu püsibki varem sissetallatud radadel ega too uute nimedega kohe kaasa uusi tuuli. Lüürikas seevastu panevad end maksma uued nimed ja uued tõed.

Kodu-Eestis Artur Alliksaar ja Juhan Smuul, Välis-Eestis Ilmar Laaban, Raimond Kolk ja Kalju Lepik, igaüks esindades „oma kooli“, moodustavad sõna tõsisel mõttes uue lüürikute sugupõlve, olles kõik sündinud ajavehemikus 1920-1924. Proosas toimub selline vahtkonnavahetus alles kuuekümnendail aastail.

Kui kõneleme lüürika osatähtsuse tõusust sel perioodil, mõtleme eeskätt kvaliteeti, mitte kvantiteeti, ning ühtaegu loovaid pingeid „uue“ ja „vana“ vahel. Väliseesti kirjanduse lugu sel perioodil otsekuul algabki sellise pinge tähe all – aastal 1946. Sel aastal ilmuvad Rootsis Laabani *Ankrüketi lõpp on laulu algus* (edaspidi *Ankrükett*), Kolgi *Ütsik täht*, Lepiku *Nägu koduaknas* ja Saksamaal eluneva Henrik Visnapuu *Esivanemate haavad*.

Vahepeäl ju – Punaarmee sissemarsist juunis 1940 kuni Eesti Exoduseni sügisel 1944 – võib ütelda Ristikivi pealkirjaga, et *Ei juhtunud midagi* (1947). Tähtteoseid, mis kogemata kumbele neisse aastasse langesid, võib sõrmil loetella: Pedro Krusteni novellid *Purustatud pesa* 1940, Underi sõja-aastate luule *Mureliku süuga* 1942, Ristikivi romaan *Rohtaed* 1942 ning veel mõned tiitlid. Gailiti maapao shedööver *Leegitsev süda* kuulub ka sesse gruppi, olles valminud kodumaal, kuid sai ilmuda alles 1945 Rootsis. Ja ei mingit järelkasvu, ei ühtki debüüti!

Siis võib juba öelda, et paremini suutsid luua järjepidevust iseseisvusaegse kirjandusega albumid *Eesti Looming* 1944-46

* Peatükk pikemast uuemat eesti kirjanduslugu vaatlevast käsikirjast. Kriitika teretulnud!

(kaks esimest ilmus Helsingis 1944 ning järgmised kaks Stockholmis 1945 ja 1946), kuna neis arutasid taas vaimuvabaduse õhkkonnas kirjandusprobleeme (ja muud) meie parimad kriitikud eesotsas Ants Orasega. Ühes neist esitab aga ka pikema analüüsi sürrealismist noor Ilmar Laaban. Ning nagu temale pareeringuks teisest leerist ilmut 1946 Stockholmis noorterühma *Tuulisui* album *Homse nimel*, milles debüteerivad Kolk, Lepik ja Ilmar Talve, kuna ideoloogiat arendab Imant Rebane. *Tuulisui* ja sürrealismi vaheline pinge kujuneb uuendavaks ja inspireerivaks teguriks maapao luuledebatis, mis saab tuld Laabani ja Ilmar Mikiveri esinemisest oma loomekreedodega *Kodukolde* veergudel 1945 ja kestab väliseesti ajakirjanduses mõnda aastat. Hiljem koonduvad mõlema leeri esindajad ajakirjade *Sõna* ja *Radikaaldemokraat* (pärast *Vaba Eesti*) ümber; kirjandusküsimused annavad maad poliitilisele debatile vanade ja noorte vahel. Noored luuletajad on seks ajaks aga juba välja andnud hulga kogusid.

IILMAR LAABAN (s. 1921 Tallinnas, lõpetanud Tallinna Reaalgümnaasiumi, õppinud romaani filoloogiat Tartu ja Stockholmi ülikoolis, tegutseb lektori ja vabakirjanikuna Rootsis) viib lugeja juba *Ankruketi* avavärsiga kummaliste mõtteühendite maailma: „See oli lapseõlve lumine tarkus...“ Edasi kohtab lugeja „tähtede oksi“, „kivide kelli“ ja kalu, „kes rändasid trepidest üles-alla“ (pidagem meeles need kalad!). See avaluuletus on tegelikult Laabani autobiograafia unenäo-keeles, teisisõnu: tema emotsioonide elulugu. Teos püsib lähiminevalt ulmapiltide tasandil. Mitmed neist saavutavad tugeva lüürilise kehtivuse, näit. *Une baigneuse de Renoir* või *Vaikus ja vägivald*, mis lõpeb deklaratsiooniga: MA EITAN SURMA KUID MA JAATAN JÄÄD. *Ankruketi* viimane laul, hümniline *Elada vabana või surra* on kirglik iseseisvuse deklaratsioon eesti luules seni-leidumata vormis:

.... *Elada rohuna mõrvari haual
elada ühes käes kalju ja teises rõõm
elada avastamaks lainete südant
elada vabana või surra.*

Paguluse alguaastate debatis avaldati esiteks *Tuulisui*, hiljem küll pigemini vanema sugupõlve poolt kahtlust, kas sürrealist-

lik luule on küllalt patriootiline ja küllalt moraalne. Vaevalt on eesti kirjanduselus olnud sellist elevust pärast Siuru-aastaid, mil Under laulis oma mitte-lõppeda-tahtvaist sukkadest, ja sellist lõbu – Kivika lendavatest sigadest saadik!

Luules endas oli teiseks äärmuspooleks, võiks öelda, „vana“ esindajaks HENRIK VISNAPUU. Tema kahjuks liiga lühike maapagu (1944-1951) andis siiski hulga uusloomingut. Selles domineeris poliitiline luule, millele vormi oli laulik leidnud juba ammu enne sõda. Need tulised, kõlavad üleskutsed kaasmaalastele naasma ühiselt vaba kodumaa pinnale ning liituma hõimu- ja naaberrahvastega võimakaks poliitiliseks teguriks kogu Põhja-Euroopa ulatuses... nendetaolisi lākitusi leiame juba Visnapuu *Maarjamaa lauludes* 1927: „Ära unusta müüti/ Maarjamaast,/ minu kodumaa! ...“ – nüüd, *Esivanemate haudades* 1946: „Kuulake koguja kutset/ kõigis neljas tuules.../ tormis ja kõnes kajab nüüd:/ kogugem koju,/ Eestimaa pojad!“

Tāna on nende vabavārsis kirjutatud loosunglaulude tāhtsus peamiselt ajalooline: need kehtasid tervet noorpoeetide ahelikku eesotsas Kalju Lepikuga kirjutama hulga luulet hūūdlauseatele nagu „Kisendad, kodumaa!“ vōi eriti: „Kord sammuvad endised kompaniid...“ (Jyri Kork), see on, vārsse vōidukast naasust vabasse Eestisse, millega ūhinevad „raugad Siberist“ ja „pojad Belgiast“ (Harri Asi). Suuremal vōi vēhemal mēāral selles vaimus on loodud terve hulk Vālis-Eestis debūteerinud lūūrikute varasemaid kogusid (nāit. Sulev Tailo *Tormist kantud* 1947, Arved Viirlaiu *Hulkuri evangeelium* 1948 ja *Ūks suveōhtune naeratus* 1949, Harri Asi *Sōdalane vārsivibuga* 1950 ja *Tuisusōitja* 1952, Kalju Ahvena *Kas mēiletad?* 1956 – postuumselt, Jyri Korgi *Lauljad klaasmere āāres* 1958 jpt.)

Enamasti sai see sugupōlv tunda okupatsioone kodumaal, rivi-drilli vōōrais sõjavāgedes ja nāguripāevi paljakāsi alustatud maapaos. Seda vōib ka nimetada sōdurpoiste sugupōlveks. Viljakaimaks lūūrikuks neist osutus KALJU LEPIK (s. 1920 Koerus, saanud keskhariduse Tartus, õppinud humanitaarteadusi Tartu ja Stokholmi ūlikoolides, tōōtab ametnikuna Rootsis), kellelt seni on ilmunud ūheksa ūsna mitmepalgelist luulekogu.

(Jārgneb)

Margus
Jukkum

Pagulaseestlaste filmitegemine pole tänini midagi tunnustustväärivat tootnud. Senini vändatud filmid on – pikemas perspektiivis vaadatuna – diletantlikud katsetused, millest rohkema saavutamiseks polnud eeldusigi. Filmid nagu *Legendi loojad* ja *Tiina* on takerdunud melodraama, poliitilise targutamise ja primitiivsete tehniliste vahendite taha. Õnneks selgub nüüd, et tulevikupilt sellel alal ei tarvitsegi olla nii deprimeeriv nagu mineviku põhjal tuleks karta.

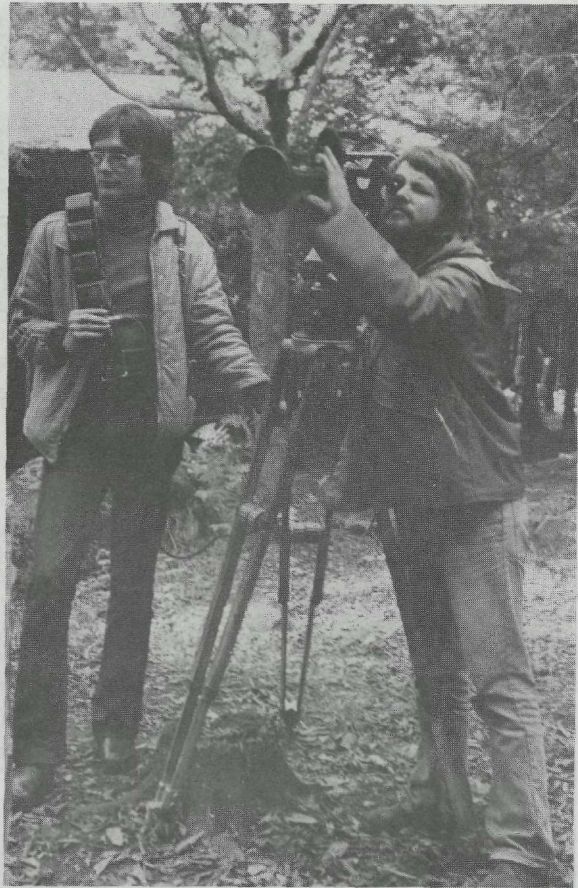
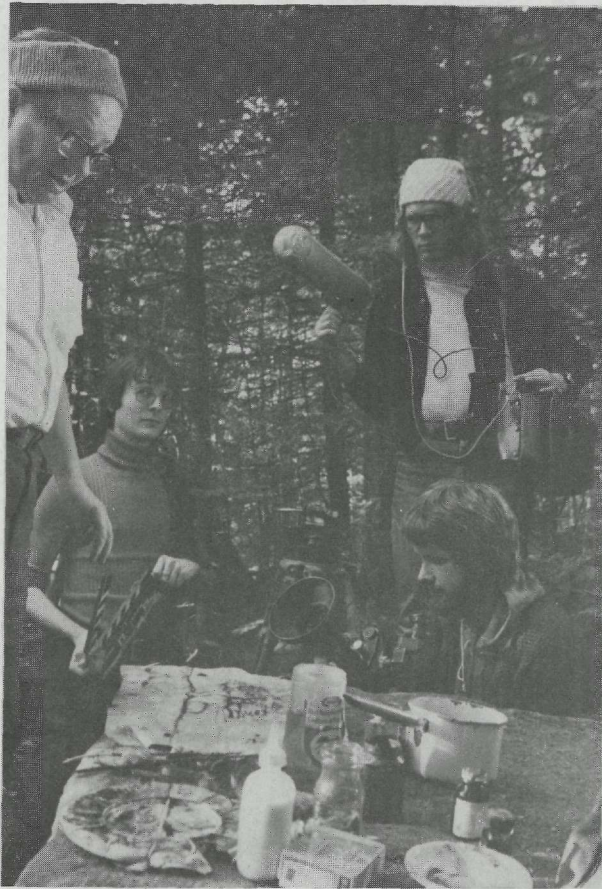
Alar Kivilo isikus astub esile esimene välis-eesti filmimees nooremast generatsioonist. Ta on Kanadas üles kasvanud ja erihariduse saanud ning teenib oma igapäevast leiba Kanada filmitööstuses. *Ruberg* on tema esimene töö eesti ainestikul.

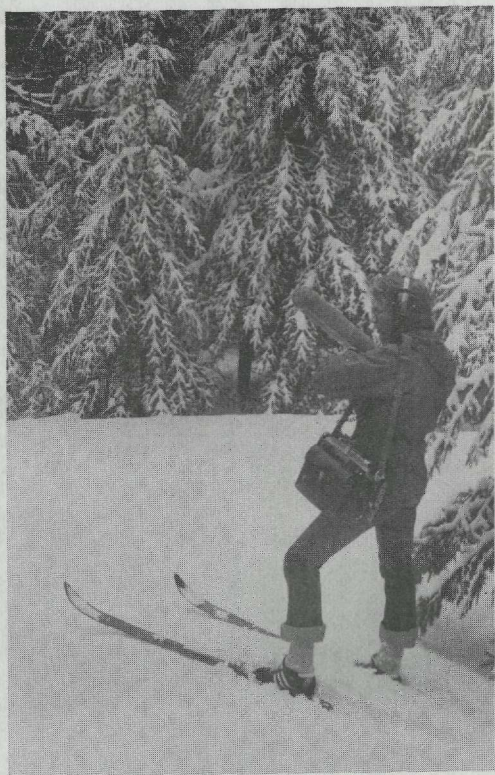
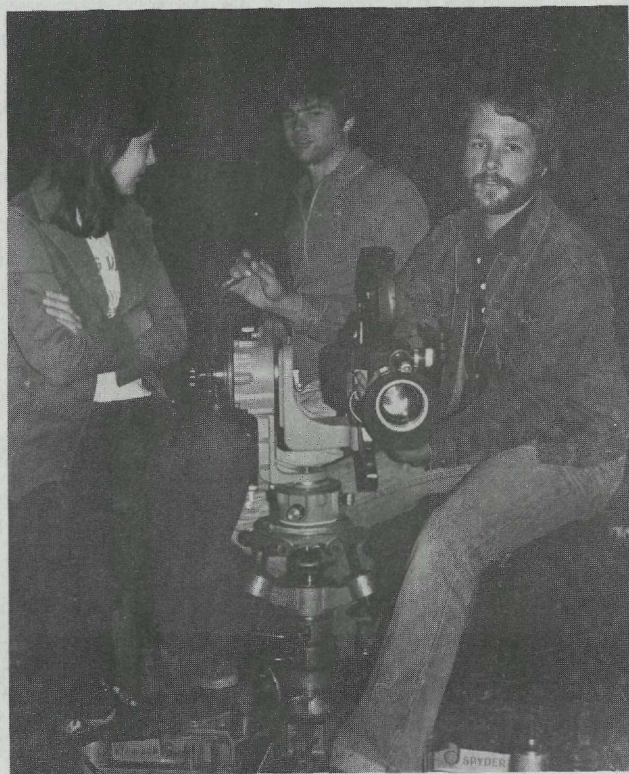
28 värvilist minutit tutvustavad kunstniku-kasvatajat Endel Rubergi ja tema tegevust. Film on sisse mängitud inglise keeles ja mõeldud müügiks Kanada tv-le dokumentaalfilmina ühest sisserändajast. Kivilo tahab kanadalastele pakkuda killu ühest omapärasest eesti kunstnikust, tutvustades sellega kaudselt (mingit pealetükkivat rahvuspropagandat me siin ei näe) eestlaste elu-tegevust ja panust Kanadas. Oma lihtsa ülesande täidab ta ülimalt kompetentsiga, mida oli elukutselise kaameramehe puhul ka oodata.

Filmi lühidust arvesse võttes üllatab Kivilo meid võimega luua mitmepalgelist pilti ühest komplekssest inimesest. Rubergi isik avardub ekraanil loomuliku rahuga – nagu taiduri inspiratsiooni-allikas loodus, kus suurem osa võtteid on tehtud. Kivilo tugevaks küljeks on veel võime mitte sundida esitatavat isiksust filmile lõikamise või kaameravõtete kaudu. Film jätab seetõttu intiimse mulje. Mind segas ainult kohati liiga jõuline saate-muusika (kogu ulatuses Sibeliuse loomingust).

Kanada tv taustal ei ole *Ruberg* „omapärane”, küll aga aus, ilus film, igatpidi aktsepteeritaval professionaalsel tasemel. Kahju, et me pole siin varem sellise tükiga hakkama saanud.

Ruberg tõstatab valusa küsimuse. Kivilo on võtnud enda kaela kogu majandusliku riisiko, lootuses et tal õnnestub filmi müüa. Tuleb kahetseda, et eestlaskond, kes selle filmi müügist kõige suuremat kasu saab, ei ole abi pakkunud. Nii näiteks pole Kunstide Keskus, kes annab iga aasta rahalisi toetusi seda väärivatele isikutele, Kivilot meeles pidanud. Aga võibolla just toetuse puudumise pärast pole meil selliseid filme varem tehtud. Äkki ei tehtagi enam? Tahaksin loota, et seda ei juhtu!

Kuidas Sa selle teema peale tulid?

Filmi saab teha ainult sellest, mis on tegijale hästi tuntud. Endel Rubergi ma tunnen hästi, sest olen temaga koos aastaid Lättemäel püssi lasknud, kunsti teinud ja pikki öid juttu vestunud.

Mis vaatajaskonnale Sa selle filmi väntasid?

Peamiselt inglise emakeelega tv-publiku jaoks, sihiga näidata üht väikest lõiku ühest tänapäeva Kanada elanikegrupist, peamiselt aga ühest huvitavast inimesest, missuguseid tänapäeval vähe leidub: kel on kindlad tõekspidamised ja kes elab nende järgi; kel on kaks ainult tema poolt tarvitavat kunstivormi; kes näeb vaeva pimedate ja kurtummade õpetamisega jne.

Kust leidsid vahendid oma kavatsuse teostamiseks?

Omast taskust ja laenust — umbes 7 000 dollarit, mis on 28-min. filmi kohta väga vähe. Kõik kaastöölised sain õnneks tasuta. Loodan võlad filmi müümisest tagasi saada.

Kuidas oled ise rahul tulemusega?

Tagasi mõeldes kõigile raskustele, mida tuli läbi teha, olen üsna rahul. Kui poleks tulnud leivatöö kõrvalt teha, oleks muidugi parem saanud.

Kas Sul on uusi filmikavatsusi ja mis suunas?

Järgmisena on kavas 15-min. käendatud kunstifilm (35 mm) meie naisvõimlejatest „universaalkeelse“ kommentaari — muusikaga. See ei ole niisiis enam dokumentaalfilm. Peale selle sooviksin Tammsaare-aastal meeeldi teha midagi tema ainetel, aga täpsemat plaani ei ole veel.

Kohtame Mati Unti Tallinnas viimasel ja heitlikul juulikuul 1977. Ta on keskmist kasvu, rahutute liigutustega, nägu vaheldub nagu hilissuvine taevas. Ta räägib sujuvalt ja selgusega, kuid ka katkendlikult ja mõttepausidega.

Oleme mõlemad ettevalmistamata äkki avanenud intervjuuvõimaluse ja -mõtte ees.

Mina olen lugenud tema loomingut selles järjekorras nagu see on ilmunud viimased seitse aastat *Loomingus* ja „*Loomingu*“ raamatukogus. Torontos aga ilmus juba 1966 eritrükk *Undi Võlast*, mis seelses eesti üliõpilaskonnas suurt huvi ja vaimustust äratas. Paljud avastasid selles teoses kaasaegse eesti kirjanduse, kelle stiil ja ainekäsitus tegi raamatu omaseks, üsna puhas kus maailma seda loeti.

Niisiis võib väita, et Mati Undi looming on mõnevõrra tuntud ka väljaspool Eestit, eriti kui arvestada seda, et teda on tõlgitud (s.o. tema esimesi teoseid) vene, läti, leedu, soome jt. keeltesse. Välismaal (väljaspool N.Liidu orbiiti) ta pole käinud. Sellepärast siis eriti huvitav tutvust teha isikuga loominguga, mille kontuurid selginemas.

Millega alata, mida õieti küsida kui nüüd äkki võimalus on? Õnneks on Mati ise kaunis jutukas.

Et kuidas kirjanikutee algas? Noh, olin alles 18-aastane maalt linnakooli tulnud poiss kui viimasel keskkooliaastal kirjutasin koolialmanahhi romaani Hübasti, kollane kass. Sain sellega kohe nagu imelapseks. Häbenen seda praegu kuidagi, kuigi seda on tõlgitud kaheteistkümmesse keelde. Aga olgu pealegi. See oli 1963. aastal.

Peale seda õppis ta TRÜ keeleteaduskonnas ja lõpetas selle 1967 ajakirjandus-haru pidi (puhtast laiskusest muuks, ütles ise). Kohe peale seda sai koha „Vanemuisesse“. Sealtsaadik on kontakt teatriga kestnud:

Praegu ja 1975.a. alates olen Noorsooteatri (Tallinnas) kirjandusala juhataja. See tähendab et loen, valin ja juhendan vastavat kirjandust, mida teater oma repertuaari võtab ja/või näitlejad omaks valivad. (Mati ütleb, et tal ei ole südant keelata näitlejatel valida rolle, mida ta ise ehk ei eelistab.) Teater meeldib mulle väga, kuigi on väsitav. Kõik emotsioonid,

mitte vähem lavatagused, rikastavad ja aitavad elu tundma õppida. Teater on ühiskonna mudel. Siiski arvan, et varsti on aeg midagi uut teha. Omal on mul valmis kolm uut lavatükki: Peaproov, Keiser Nero eraelu ja Gulliver, Gulliver. Ühtegi neist pole veel mängitud. „Loomingu“ raamatukogus on ilmunud näitemäng Phaeton, päikese poeg (1968), mis kirjeldab maailma ümbertegemise katset ja selle ebaõnnestumisele järgnevat resignatsiooni. See on paigutatud kreeka mütoloogilisse aega. Olen lavastuseks ümber teinud palju asju, mis pole just mu enda omad, umbes kümmekond võibolla, näiteks Charlie tädi.

Mu esimene näidend oli See maailm või teine, 1966. 1975 kirjutasin veel Good bye, baby – see on senini kõik, mis teatri alal olen kirjutanud.

Küsitakse vahel, et miks tegelen teatriga. Kolleegid ütlevad vahel, et on jama. Tunnen ise ka vahel, et on aja raiskamine, aga huvitab siiski. Noh, osa asju on lihtsalt romaani jaoks, osa asju teatrile. Võiks ka nii: selgemad asjad teatrile, udused asjad romaanivormi!

Kas tunned olevat lünki eesti kirjanduses, mida arvad ennast kutsutud ja seatud olevat täitma?

Poolteistsada eesti kirjanikku (kui kaasa arvata Välis-Eesti kirjanikud) on eestikeelse kirjandusliku maakaardi omamoodi ära täitnud: kõigest on natuke kirjutatud. Muidugi mitte võrdselt: on olnud palju pisikest, provintslikku, ja on olnud palju kõrgelt abstraktset. Nende ühendamine, seega mesostruktuuride kujutamine pole alati õnnestunud. Ei tunta ennast piisavalt maailmainimesena, küsitakse küll tihti, et mis minust saab, natuke küsitakse ka, et mis Eestist saab, aga ei küsita, mis maailmast ja inimesest üldse saab. Veel ütlevad noored, et pole nüüdiskirjandust, mis nendest räägib. Mina pole enam nii noor, et seda tarvet täita. Las noored ise kirjutavad. Ehkki praegu on vähe noori kirjanikke, kes alla kolmekümnet. Juhan Viiding (Jüri Üdi) on kõige noorem. Doris Kareva, kes keskkooli just lõpetanud, on lubav debütant.

Ei saa jätta traditsioonilist küsimust esitamata: kas Sul on ja mis on Su inspiratsiooniallikad? Või: kes on Su võimalik „vaimne isa“?

Minu vaimsed õpetajad on küll Ain Kaalep, Artur Alliksaar ja Kaarel Ird. Mis mind veel inspireerib – üldiselt – on muusika, või mu vahekord muusikaga: ma nagu võitlen muusikaga ja ei taha sellele alluda, kuigi meelitab.

Muusika on kuradist, muusika ajal ei mõtle. Muusika inspireerib, võib sattuda ekstaasi. Aga intellekt võitleb vastu, tahab ka ekstaasis kontrollida ja mõelda. – Vahepeal oli muusika-ajastu, nüüd on muusika-kriis. Ei tea, mis see tähendab – et kirjandus on tagasi tulemas?

Kuidas Sa oled? uudishimutsen. Ma mõtlen nii, et kui Sa ennast isikuna lühidalt tutvustama peaksid?

Ühelt poolt meeldivad mulle labasused: tugevad kontrastid, eredad värvid, paigud, tangod (kui teatrikeeles rääkida), teiselt poolt meeldib mulle mõistus, intellekt ja enesekontroll, nii nagu seda vanem Euroopa kultuur on mulle õpetanud. Sellise dilemma (dionüüsilise ja apolliinilise?) vahel ma kõigun. Oma jutus Via regia püüan seda sisemist konflikti (mis minu arvates on tänapäevale üldse omane) välja elada. Ühe poolega „minast“ võiks ehk ka hulluks minna.

Kodus olen tüütu, räägin palju, pole kindel ega rahulik inimene. Juuksuri juures käin nüüd jälle, see on aja märk: aastatel 67–74 lõikasid ema või naine.

Kas oled luulet ka kirjutanud?

Ei, seda ei ole. Sõprade ringis olen küll vahel kirjutanud ja ära kinkinud. Proosa on ikka peamine mulle. Miks olla halb luuletaja kui saab olla hea proosakirjanik?

Mida Sa praegu kirjutad?

Kirjutan romaani. Otsin uut vormi, ei tea, mis sellest saab. Eepilist romaani vist kunagi ei saa kirjutama. Tahan kirjutada teistmoodi asja, suuremat, laiemat, pikemat. Noh, midagi Mustamäest, eeslinnast kus elan, kus on omad vaimud ja kotermannid, mitmed tegelased ja palju aspekte. – Aga mis nüüd minust nii palju, räägime teistest kah!

Noh olgu, aga enne ütle veel, mis on välismaistest kirjanikest Sinu maitse?

Mihhail Bulgakov on minule suur eeskuju. Ta suri 30. aastate lõpul. Temalt on Meister ja Margarita. Ja siis veel Melville'i Moby Dick. Lemmikud aga muutuvad: on olnud veel Camus, Hermann Hesse, Thomas Mann, Max Frisch ja Saul Bellow. Viimase aja lugemisest on hea mulje jätnud Erica Jongi Fear of Flying, ungarlase Kertészi Makra ja Pascal Laine'i Irrevolutsioon.

Kui teistest rääkida, siis mida arvad et sobib välja valida eesti tänapäeva kirjanikest tõlkimiseks Läänes?

Olen diletant tõlkekiisimustes. Paraku Eestis võõrkeeltes välja antud kirjandus ei muutu osaks maailmakirjandusest. Tuleks mujal tõlkida ja avaldada. Tahaks siiski, et auditoorium oleks laiem. Nimedest: Paul-Eerik Rummo ennekõike ja Kaplinski muidugi, sest tema pole nii kinni eesti asjas, on universaalne. Runnel on ehk raskem tõlkida, ta on väga seotud eesti uuema folklooriga. Valtoni keskmine periood on hea. Vetemaa mõned romaanid, eriti Pillimees. Vahing on jõuline ja sõltumatu kirjanik. Üdi ja Luik on väga peened luuletajad. Endast ei sobi rääkida.

Noh, ei tea – on teisi kirjanikke küllalt, aga nemad on rohkem huvitavad meile endile. Ja ma ei usu, et meil on siin tõlkijaid, kes sellega hakkama saaksid.

Veel teistest: Sinu abikaasa Kersti Kreismann näitleb Tallinna Draamateatris ja sai just nüüd Ants Lauteri nimelise preemia silmapaistvate rollide eest oma esimesel teatriaastal; kuidas te kui kunstiinimesed lahendate praktilist kooselu, kas te üksteist inspireerite loominguks?

Kersti on minu kolmas abielu. Ta inspireerib mind väga ja kajastub vist ka minu loomingus. Ta on intellektuaalne kunstnik ning vastab tiübilt minu vajadustele. Oleme võrdsed, vabad ja iseseisvad inimesed. Vabadust peangi üheks kõige tähtsamaks asjaks maailmas. Kõike võib teha – ainsal tingimusel, et teisele halba ei tee.

Praktilises elus on mul kasupoeg Kerstiga (poeg mu esimesest abielust on Tartus). Kasvatame teda mingis vabakasvatuse ja autoritaarse kasvatuse kõi-kuvas balansis...

Women-Power, naiste üheõigusluse küsimus ja nüüd viimati ka isa ja mehe roll – kuidas see on kajastet Eestis ja mis on Sinu seisukoht? (Nii pärib Valda.)

Naised meeldivad mulle üldiselt väga, kuid eriti üksahaaval ja keskendatult. Mehed meeldivad mulle vähem ja ma ei pea isasid ja mehi nii tähtsateks kui nad ise arvavad end olevat. Naine on masin, aparaat, mees vaid lüliti selle küljes. Muidugi peab sugupoolte vahel olema pinge. Liiga üleskrutitud moodne seksuaalmentaliteet mulle ka ei meeldi. See on ka omamoodi terror. Elu peab korraldama nii nagu passib indiviidile. Näiteks mina keedan süüa ja mu naine ajab asju. Ka lastele pole tähtsad mitte niivõrd vanemad kuivõrd kahest soost inimesed, kes neid armastavad.

Debatist nendel teemadel Eestis viitab Mati „sõjale”, mille Rudolf Rimmel esile kutsus „isadusega”, ja Gustav Naani sarjale *Mees ja naine*, mille üle vaidlus kestab *Sirp ja Vasaras* veel praegugi. Mati kaitseb Naani, üteldes et „Naan on illusioonide ja teeskluse vastu”.

On Sul kontakte lääneilmaga ning kas tunned Välis-Eesti autoreid ja nende loomingut?

Välis-Eesti kirjandusega pole eriti kursis (muidugi olen veidi lugenud Ristikivi, Nõud, Roosi, Karuksit). Inimesi küll tean (Kurrikut, Ivaskit, Valgemäed ja paljusid teisi). Kaugemal pole küll käinud – võiksin ehk isegi kartma lüüa, sest Mustamäelt näiteks New Yorki on vist ikka suur samm.

Puudutasime veel üht-teist, aga mu ülestähendused on seda segasemad, mida elavam kõnelus. Ei usalda enam Mati suhu panna sõnu, mis võibolla polnud otse tema omad. Muuhulgas kurtsime, et oleme oma keelega võrsil maha jäänud. Mati trööstis meid sellega, et väitis Kodu-Eesti keele liiga kaugele läinud olevat, nii et „ka meie vahel, kui lehe lahti lööme, ei saa aru. Keelega edvistamine on moes...”

Lõpuks: Mati Unt on sündinud 1.1.1944 Tartumaal, Voore valla Linnamäe külas. Tema senine looming on: *Hüvasti, kollane kass* (1963), *Võlg* (1964), *Mõrv hotellis* (1968), *Tühirand* (1973), *Mattias ja Kristiina* (1974), *Ja kui me surmud ei ole, siis elame praegugi* (1975), *Via regia* (1975) – kõik proosa. Näidendid: *See maailm või teine* (1966), *Phaeton, päikese poeg* (1968), *Good bye, baby* (1975), *Keiser Nero eraelu* (1976), *Peaproov* (1976), *Gulliver, Gulliver* (1977).

Küsitluseid Enno ja Valda Klaar.

Tere teised metslased!

Te ei küsinud mult tänavu et noh, kuidas meeldis teist korda mü-s viibida? Peale mõnd üksikut uimast käepigistust viimasel hommikul vajuti kiiresti laiali. Nii lõhkes utoopiline nädal kui seebimull, kuigi ise tahtsin veel pikendada lahkumishetke.

Ühine tagasisõit tsivilisatsiooni aitas summutada vastumeelsust liikluse, inimhulkade ja varitseva argipäeva vastu. Kahtlen, kas niisugusel nädalal oleks mingit mõju linnas.

Mis ma siis sain sellest nädalast? Ma sain enesest välja. Ma sain keele lahti. Emakeele. See algas küll juba möödunud aastal, kuid ma ei teadnud seda enne kui nüüd. Kaks nädalat oma elust intensiivselt õppida, kuulata, lugeda ja kõnelda eesti keelt on lõõnud mu ajju kummalise takti. Emakeelseid sõnu süüga vormida ja veeretada üle huulte jäi maitsema keelele kui magustoit: suhu sulas keel
mis mullu polnd veel
voolav emakeel
keeleilule andus meel.

Mulle meeldis Paul-Erik Rummo monotoonne lugemine helilindilt, mille mängis meile Valli Naelapea luule-seminaris. Viimaks kujunes kõik kuuldu luuleliselt pikaks lauluks, mis kestis kogu nädala, lõppedes Vello Sermati ettekandega Kristian Jaak Petersonist. Kui mõelda, et ta ei sündinud Eestis ega elanudki seal, vaid hoopis „väliseestlasena" Riias – miks oli tal vaja end väljendada eesti keeles? Miks teevad seda nüüd Heli ja Ain Kanas? Nad ütlevad: „See on kuidas me tunneme!"

Kas siis selle maa keel / Laulutuules ei või / Taevani tõustes üles / Igavikku omale otsida? Ah, milline mõnu on olla kaksikeelne! Valida väljendusi, lasta rulluda keelelt helisid, mis ulatuvad taevani! Kui ainult püüda edasi neist toredaist igapäevastest sõnadest: süüa, juua, toidupood, porgand, kartul, kapsas... ja lasta sõnadel hõljuda kõrgemale köögilaest!

Esimest korda elus tunnen veendumust, et olen võimeline peaaegu iga tunnet ja mõtet väljendama emakeeles. Kas see ei ole midagi?

Parimate tervitustega ja tänuga mü-le

Minnesota Mai

Liisu
Mikiver

JUHTUMUS TREPIL

Juba esimese istungi vältel langes otsus

Väikesed imevad õed
koolilapsed ranitsad seljas
ja paljud teised
kõik anti välja

Otsuse langetamise vältel
toimus nii mõndagi

Tekkis kindel vahe
väljaandja ja väljaantute vahel
esimese piirjooned muutusid üha teravamaks
kuni lõi kus välja
papist geomeetriline kujund
langes lapiti kohtulaua ette
ja jäi sinna lamama

Väljaantute omad aga
ähmased juba alguses
haihtusid lõpuks täielikult

Kohtunik
oli sunnitud lahkuma tagaukse kaudu
lill nõõpaugus
kaenla all ümberlõigatud jalutuskepp
pooleli söödud võileib
kramplikult vastu rindu

Trepist alla minnes
kukkus võileib kogemata
üle käsipuu
ja kadus jäljetult
põõsastesse

MUST VALGEL

Olen palgatud kedagi jälgima
enne luubi
siis palja silma
lõpuks kiikriga

Viimane osa jälgimisest on vaevarikas ja kardetav

Olen vaatetornis
reelingud nagisevad
kui tuul kõigutab pehkind struktuuri

Mul on akrofoobia

Sellest hoolimata
jälgin hoolega
kuna mulle makstakse selle eest

Jälgiaksin huviga
kui poleks nii väsinud

Tornist näeb liiga palju ja selgesti
ilmnevad asjaolud
jälgitu muutub üha väiksemaks
hakkab keerlema ümber iseenda telje
puurdub pooleldi maasse
muutub ebareaalseks

Õhtul valmib raport

Valgel lehel linnuvarvaste jäljed
lähevad paremalt vasakule
ja kaovad üle ääre
tühjusse

Reino
Sepp

Internatsionalistid

Viidetega laulude päritolule on natuke parem lugu kui sünniaastate äramärkimisega. Enamik kogumikke pakub andmeid palade algupärast või koguni sõnade ja viiside autoreist. Kui kaasa arvata oma isiklikud avastused (võrreldes andmestikuga värsivihkudes) seitsme helindi kohta, jääb ainult üks kümnendik paladest päritolult tundmatuks (lisaks juba mainituile näiteks *Ants oli aus saunamees, Jõe kaldal istub kalamees jt.*).

Suurimaks rühmaks meie laulude raudvaras on, nagu juba eelpool mainitud, eesti folkloor ühe kolmandikuga. Sellele järgnevad eesti komponistide tööd ühe viiendikuga. Ühtekokku on seege kodumaise algupäraga laule pooled kogu valimikust.

Ülejäänud 50 % on teiste sõnadega importkaup. Ilma et õieti aimaksimegi, näitab lähem analüüs, oleme olnud laulurahvana üsna internatsionaalsed. Väga lauldavate laulude hulgas on: 7 (tõenäoliselt enamgi) saksa, 5 soome, 3 ameerika (*Kaugel, Kaugel, Postipoiss ja Rukkiväli*), 2 vene (*Aisakelluke ja Tule ääres*) ja 2 läti (*Puhu tuul ja Viljandi paadimees*) viisi. Kolme maa muusikat esindab igauht üks tükk – Prantsusmaal *Kas tunned maad*, Slovakkial *Tantsi, tantsi* ja Šveitsi *Kuldne õhtupäike*.

Isamaast ja huumoriga

Kui seni oleme küsind, mida eestlane laulab, siis nüüd jääb üle pärida millest ta laulab. Rühmitada 62 laulu teemade järele on pisut suvaline ja võib anda erinevaid tulemusi eri seoses. Kui leppida viie temaatilise rühmaga, on jagunemine nende vahel ülatavalt ühtlane:

Isamaa, maakonnad, loodus	16 laulu
Töö, tegevus, sotsiaalsuhted	12 "
Kodu, vanemad ja lapse maailm	12 "
Armastus	11 "
Pidu, laul ja tants	11 "

Ainulaadne teiste rahvastega võrreldes on vist küll isamaaoodide populaarsus nii kosmopoliitilise repertuaari juures.

Huvitav on võrrelda ka jagunemist sõnastuste stiili järele:

Humoristlik	26 laulu
Sentimentaalne, nostalgiline	19 "
Ülev, ülistav	17 "

Laulikud ja nende kalduvused

Kuigi meie ülevaade ei tegele laulukirjanduse arvustamisega, on ta selle andmeil tehtud ja nii võime järgnevas pakkuda mõned iseloomustused vaadeldud kogumike kohta.

Asjaolu, et võime tegelda 62-laululise raudvara mõistega ei tähenda seda, et mõni laulikuist oleks ära toond just kogu selle valimiku. Täielikem on Nairis, sest tal puudub ainult *Kaera Jaan*. Toi on luutnud (=välja jätnud) kaks pala: *Postipoiss* ja *Sauna taga*, Kuusk seitse.

Kõigist kolmest Kodu-Eesti kogust on võib-olla põhimõtteliselt välja jäetud laulud *Kaugel*, *kaugel*; *Lepalind*; *Meil merivood*; *Sauna taga*; *Mäeotsa talu* ja *Õnne Eesti*. Neile lisaks puudub Lättel 3 laulu (*Kui mina alles*; *Kurva kodu* ja *Pulmalust*), TRÜ-1 ja Lipandil kummalgi seitse.

Seni mainit kuus laulikut on aga siiski igaüks ära toond suurema osa meie raudsest laulupärandist, vähemalt poolsada pala. Teised kuus ei ole nähtavasti eesmärgiks seadnud iga hinna eest ära tuua tavalisemate seltskondlike laulude sõnu. Nad on kas ise väiksema mahuga või suunatud erilisele tarbijaskonnale. 62-st laulust on järel Lool ja EÜL-il kummalgi 42, UEÜ-1 39 ja Veetlal 32 (kusjuures tookordsed verivärsked *Lepalind* ja *Meil merivood* ei mahugi veel ajaliseltsisse). Alla poole raudvarast on üle võtnud Vello (25) ja Paas (14).

Eestlurid

Võib veel naasta kirjutise lähtekohta ja vaadata, kuidas laulukirjandus on suunatud eestipärase ühislaulu levikut soodustama. Raudvara sellest osast on 100% hõivand Toi ja TRÜ, 95% Nairis, 90% Loo*, 85% Lätte, 80% Kuusk, 75% Lipand, 70% EÜL, 55% UEÜ, 30% Vello ja Veetla ning 20% Paas.

Oleks ohtlik ja vale sellest järeldada, et need viimased laulikud oma ülesannet pole täitnud. Värsiraamatuil on loomulikult muidki väga tähtsaid funktsioone kui aidata tüüpilist eesti muusikat võõrastele demonstreerida — näiteks pakkuda repertuaari hea tuju loomiseks, ühtekuuluvustunde kinnitamiseks jne.

*Väikese lauliku kohta väga selge suunitlusega — pühendat ju Eesti põlvpükstes saadikuile.

Kokkuvõtlikult

Vaadeldes viisitekstide esinemissagedust tosinas kogumikus leiame ainult 62 laulu korduvat laulikute enamuses ja järeldame, et need moodustavad meie populaarseimate viiside raudvara. Ehkki nentisime suuri lünki andmestikus, näib ligikaudu pool helindeist olevat eesti algupära. Eestiliku materjali avaldamine pole aga olnud kõigil laulikuil peasjaks. Heitsime pilgu ka laulude temaatilisse ja stiililisse külge ning nentisime isamaalaulu populaarsust ja humoristliku sõnastuse sagedust.

Bibliograafia (ja lühendid)

- EÜL* E.Üliõpilaskond Lundis, *Üliõpilaslaulik* (Lund 1969:136)
Kuusk Jaan Kuusk, *Minu lauluvara I* (Stokholm 1953:320)
 Jaan Kuusk, *Minu lauluvara II* (Stokholm 1961:271)
Lipand Helme Lipand, *Laulame neid laule jälle*
 (Tallinn 1972:216, 2. tr. 1974:214)
Loo Endel Loo, *Noorte lauluvara* (Toronto 1953:110)
Lätte Raimond Lätte, *Laulik kõigile* (Tallinn 1968:528)
Nairis Viljar Nairis, *Uus eesti laulik* (Stokholm 1960:630)
Paas Oskar Paas, *Noorte laulik* (Toronto 1969:123)
Toi Roman Toi, *Laulik* (Toronto 1953:541)
TRÜ Tartu Riiklik Ülikool, *Üliõpilaslaulik* (Tartu 1956:282)
UEÜ Upsala E.Üliõpilaskond, *Laulik* (Upsala 1959:200)
Veetla Osvald Veetla, *Minu lauluvara* (Tartu 1941:400)
Vello Vello Salo, *Vello Väike Valge* (Rooma 1970:32)

*Toim.
märkus*

Vello Väikese Valge (2. tr. Helsingis 1974, väheste täienduste-parandustega, 100 laulu, hind \$ -.50) sihiks oli koondada vestitasku-formaati (75 x 115 mm) sadakond tollal Rootsisis lauldavamat laulu noorte jaoks. Laulude ja variantide valikus mängis teatavat osa 40. aastate alguses koostaja noorusmail (Põltsamaa kandis) käibelolnud repertuaar.

Kuulsime, et oled saanud kutse Oxfordi?

Jah, tänavu lõpeb mul Killam Memorial Scholarship ja esimesest oktoobrist olen *Commonwealth Visiting Professor* Oxfordis.

Mis tingimused on selle kutsega seotud?

Peaaegu asuma Oxfordis, kus tõenäoliselt annan mõned loengud. Peamiselt kavatsen seal oma praegust uurimistööd jätkata ja viimase viie-kuue aasta tulemusi, mis on ilmunud peamiselt artiklite kujul, suuremaks monograafiaks välja töötada. On ette näha ka külalisloenguid teistes Inglismaa ülikoolides (mis ongi Visiting Professorshipi mõte). Hulk kutseid on juba käes, aga neid tuleb vist veelgi.

Kuidas kõlaks kavatsed monograafia pealkiri?

Pealkirja panen lõpuks — ei tea ju ette öelda, kuidas töö lõpeb. Olen kakskümmend aastat uurinud mälu. Esimene suurem uurimus ilmus aastal 1962. Alates tollest ajast on mu ideed sageli olnud kontroversiaalsed ja selle tõttu on mu mõttevahetused teiste mälu-uurijatega olnud üsna elavad. Üsna tihti olen leidnud end kaitsvat teaduslikult radikaalseid ideid. Olen avaldanud umbes kuuskümmend artiklit, aga ainult hilisemad neist tulevad käsitlusele kavatsatud raamatus. See raamat oleks ühest küljest tagasivaade ja kokkuvõte, teisest küljest lähtepunkt edasiseks uurimistööks.

Kui kaua oled Oxfordis?

Asun sinna abikaasaga kaheksaks kuuks. Juunis 1978 peaksin olema tagasi Toronto Ülikooli juures, kus jätkaksin oma uurimistööd Oxfordis selgunud suunas.

*Toim.
märkus*

Pärast eeltoodud usutelu sai teatavaks, et prof. Endel Tulvingu abikaasa Ruth Tulving on valitud Kanada Kuningliku Kunstiakadeemia (Royal Canadian Academy of Arts) liikmeks. Osvald Timmase (1972) ja Vello Hubeli (1974) kõrval on Ruth Tulving kolmandaks eestlaseks Akadeemias.

Mardi
Valgemäe

Paul-Eerik Rummo *Tuhkatriinu* ingliskeelsete etenduste kaudu eestlasilegi tuttav New Yorgi avangard-teater La Mama E.T.C. viis mai algul lõpule kuue aasta eest Moskvast ära keelat leedu režissööri Jonas Jurašase šokiteatri põhimõttele rajat *Macbethi* lavastuse.

Olles saavutanud laialdase menu uuendusliku režiiga Leedu NSV Kaunase Draamateatris, kutsuti Jurašas 1971 külalislavastajaks Sovremenniku teatrisse Moskvast. Näidendivalik langes seal verist hirmuvalitsust käsitlevale Shakespeare'i tragöödiale, milles esineb rida poliitiliste ülemtoonidega repliike. Peaproovil keelustati aga *Macbethi* etendus.

Järgmisel aastal saatis Jurašas hävitava avaliku kirja (mis avaldet Inglismaal ilmuvas ajakirjas *Index*) nõukogude võimu-
meestele, dokumenteerides ja taunides poliitilist tsensuuri. Ta vallandati jalamaid Draamateatri direktori kohalt ning paigutati ümber kiviraiujaks. Kaks aastat hiljem lubati tal lahkuda Nõukogude Liidust ning 1976 asus ta USA-sse. Enne La Mama etendust lavastas Jurašas ühes siinses väiksemas stuudioteatris Andrei Amalriki näidendi *Ida-Lääs*.

Kuueaastase hilineamise järgi lõpuks Läänegi publiku ette jõudnud lavastuses kasutab Jurašas peamiselt mitteverbaalset kehade keelt, võttes surmatseenides näitlejad täiesti alasti. Režii tulipunktiks osutub aga vahutav ning suitsev nõidade verepõda, kuhu etenduse lõpul kastetakse, pea ees, *Macbethi* paljas keha. Ka valavad nõiad banketistseenis külalistele veini asemel verd, mis hiljem jooginõudes kobrutama hakkab. Ja kui siis Jerzy Grotowski lavastustest tuntud pika laua alt tõusevad kondised inimkäed, haarates kaeblevate tšellohelide saatel verest vahutavaid peekreid, saavutab Jurašase režii groteskse surmatantsu mõõtmed, mille taustal tulevad eriti tähendusrikkalt esile sellised (siin antud Tallinnas ilmund Shakespeare'i valimiku tõlkes) repliigid nagu:

Voola, voola verd,
mu vaene maa, ja suur türannia,
sa võta aset kindlal alusel,
sest headus kardab! Kanna oma häda...

või

. . . ikka alla vaob me maa.
Ta nutab, veritseb, ja iga päev
toob talle urma.

Kas Jurašase enese puuduliku inglise keele oskuse või näitlejate üldiselt nõrga diktsiooni tõttu jättis La Mama lavastuse verbaalne osa soovida, kuigi Thomas Kopach'i alasti Macbethi „Ja jälle homme, homme, homme taas“ monoloog pääses sõnaliselt hästi mõjule. See-eest valitses laval jõuline visuaalsus: Leedi Macbeth, keda kehastas neegritar Barbara Montgomery, roomab õela ussina kirja lugemise stseenis mõõda lauda, Banquo vaim siseneb peosaali nõidade harali sõrmedest moodustet aupaistega ümber verise pea ning hirmuvalitseja meelevalda all ägav rahvas ripub kolmel eri kõrgusel asetsevais ahelais, täites passiivsete inimkehadega terve prostseeniümbõlvi ava.

Ammutades inspiratsiooni peale Grotowski - ja Peter Brooki - veel Antonin Artaud' julmusteatrist, poola kirjandusteadlase Jan Kotti ajaloo vererituuaale esile toovaist Shakespeare'i tõlgendusist, ameeriklaste *The Living Theatre*'i ja Robert Wilsoni kolmemõõtmelise ruumistiku käsitusviisist ning isegi Sergei Eisensteini filmist *Aleksander Nevski* (raudrüüsid meenu-tavate kiivrimaskide osas), saavutab Jurašase *Macbethi* režii lavalise sünteesi, mis ületab laenuid ning moodustab iseseisva kunstilise terviku. Võibolla andis selleks omapoolse tõuke veel asjaolu, et Jurašas elas nelja-aastase lapsena üle oma vanemate tapmise 1941. aasta sõjakeerises.

Heino
Jõe

Seekord mitte *METS* säulikool *ROO* tsis, vaid 138-leheküljeline raamat sama tiitliga, sisuks kogumik valitud materjale *metroo 77* loengutest. Toimetajad: Jaak Maandi, Mart Maandi (ka kujundaja), Jüri Seim; pealadu: Metroo, Geijersgatan 44 A 2 tr. S-752 26 Uppsala, Sweden; saadaval ka MÜ bukinistidelt Kanas ja USA-s - \$ 10.-

Kaksteist kogumiku artiklit iseloomustavad hästi *metroo* rõhuasetust rahvusliku identsuse ja estovisiooni probleemidele. Rein Taagepera *Maailm ja meie 2007*, Poliitilise kollaboratsiooni küsimus *N.Eesti kirjanduses*, Võimalikke arengujooni *N.Eestis* ja *Eesti staatusest* koos Evald Uustalu kirjutisega *Kommentaar „satelliitsuse“ ideele Rein Taagepera esituses* (mis sisuliselt kuulub Taagepera juurde) moodustavad peaagu poole kogumiku mahust. Mare Taagepera *Naiste olukord Eestis* lisab veel tosin lehekülge ja näitab, et *metroo* oskas suurepäraselt kasutada (ja respektierida) ajutiselt Põhjalas viibivaid Taageperasid.

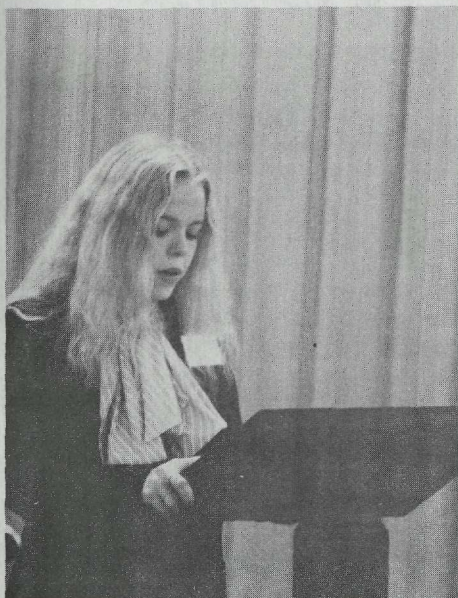
Ilmar Laabani *Pagulasatitüüde* vaatleb „igavest eestlast“ (*Rahvuslane Canadensis*) ja *Unistus Harmagedonist* analüüsib ikestatud rahvaste lunastuseotsinguid. Edasi: Raimond Kolk *Mõtteid pagulaskirjanikust ja ta miljööst*, Leena Männik *Mis on kakskeelsus?*, Hain Rebas *Eesti ajalugu makroperspektiivides*, Anatol Renning *Eesti töölisliikumisest 1939-40* on sisukad kokkuvõtted ettekannetest. Tihedasti antud tarkust pehmendavad Jaan Seimi *Ars poetica* - gitarriduuridega varustatud laul Paul-Eerik Rummo sõnadel - ja Raimond Kolgi *Viis luuletust*.

Kogumik *metroo 77* on trükitehniliselt *Aja Kirja* vend. Sisutihe- duse ja lehekülgede arvu tõttu jätkub seal huvitavat lugemist üsna mitmeks sõõmuks. USA ja Kanada mü-lased leiavad sealt mõnedki teemad, mis kunagi Kotkajärvel kuulduna ei ole must-valgele jõudnud ega hilisemat lugemist või arutlust võimaldanud.

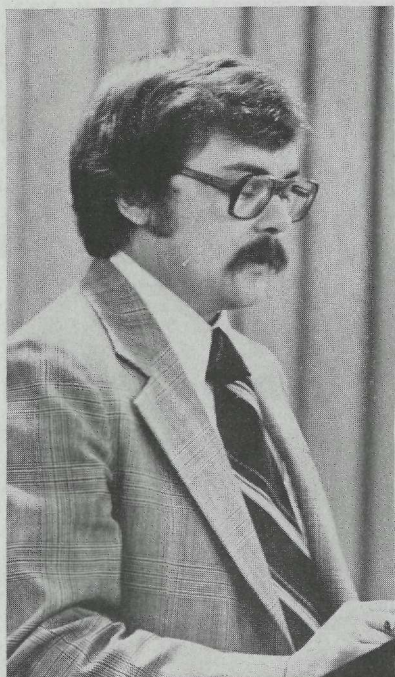
Lektoritelt trükikõlbulike käsikirjade või loengute saamine ei ole kerge töö. Helisalvestatud loengu mahakirjutust ei luba aga ükski lektor ilma omapoolse korrektuurita kasutada. See on põhjus, miks mü-s on korduvalt kõneldud loengute paljundamisest, kuid kunagi pole selleks otsust tehtud ega asja üritatud. *Metroo* samm on seega organisatsiooniline vägitegu, millele Kotkajärve mü-l on kõrvale seada üheteistkümnelt aasta jooksul peetud

Walter Rand

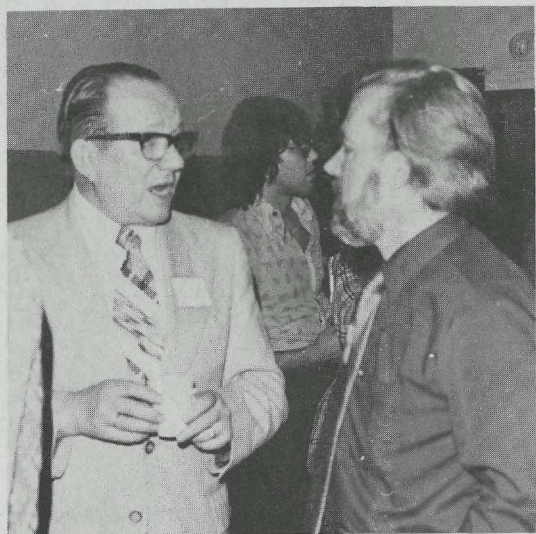
*Laudkonnaveustus:
dr. A. Kurlents annab sõna E. Leetmaale
(püsti). Vasakult: Mark Teose, Julius Ridal;
Hilja Teose, Heino Lestl.*

Peeter Tammarik

„Ajuraju" grupp Jaan Raudsepa juhatusel

loengute helilindid ja ainult üksikud paljundatud loengud. Kogumikku kõikidele soovitades jääb omalt poolt soovida sangarivaimu jätkumist, et *metroo* igal aastal annaks lugemislauale sama tiheda raamatu.

Rootsi ja Kanada Metsaülikoolide tegutsemise keskkondade võrdluseks väike lisakommentaar, mis kuulub asja juurde.

Metroo 77 loengute kogumikku austati pikema arvustusega Stokholmi *Teataja* lisa-lehes nimega *Poliitiline Tsentrum* (17.9.77: 11; vrd. *EPL* 14.9.77:3, AR-GI). Signatuur Hõoveldaja kirjutis *Valge raamat* võrdleb *metroo* esimese lennu LOENGUKONSPEKTI aastal 1946 ilmunud poliitilise KOGUTEOSEGA *Hoiak*, unustades täiesti ära, et kritiseeritavad artiklid on üheksa kuu eest peetud loengud ja kokkuvõtted ning et arutlused toimusid Trollebos kohe peale ettekandeid. Maailm on 1946-st tänaseni palju muutunud ja need ideed, mis toona olid poliitilised proklamatsioonid, on praegu palju kangemas kraadis (Taagepera) noortekursustel loengute ja panelite teemadeks. Kuigi viltu, on Hõoveldaja siiski väga sümpaatne ja „kirjaoskajalik“. Kotkajärve mü hõoveldamine anti esimesel aastal kirjaoskamatute kätte, kes purustasid autosid ja ehtasid teetõkkeid. Kohalik „poliitiline tsentrum“ sekkus alles hiljem referentide kohtumõistjana ja pakkus oma ideoloogilisi dogmasid ning lektoreid.

HELISEVAD REGIVÄRSID

*Milvi
Seim*

N. Liidu iga-aastaseid kultuuripäevi Rootsis sisustasid sel suvel silmapaistvad kunstnikud Eestist. Kultuuripäevi organiseerib Rootsi-N. Liidu sõprusühing, kellele aga selliste ürituste korralik läbiviimine ilmselt käib üle jõu. Stokholmis oli informatsiooni kontserdi kohta ajakirjanduses minimaalselt – vaid üks väike teade sellest, et esitatakse eesti folkloori. Uudishimu ajas mind ikkagi sel augustikuu pühapäevaõhtul Medborgarhuseti kulunud saali, kus ettekanded pidid toimuma.

Suur oli üllatus ja rõõm, kui kava alates selgus, et esinevad ka „Estonia“ ooperisolistid. Mati Palm, Anu Kaal ja Hendrik Krumm esitasid Peep Lassmanni saatel klassikalist ooperirepertuaari ja tuntud eesti soololaule, nende seas A. Kapi *Metsateel* (*Ma kõnnin hilisel õhtul*) ja G. Ernesaksa *Mul meeles ikka kaunis suvepäev su aias*. Solistide esinemine oli absoluutselt kõrgetasemeline, suure sisseelamisega ja särav.

Kava teise, folkloristliku osa juhatas sisse rahvatantsuansambel *Randlane* Kirovi kalurikolhoosist Viimsis koos kuueliikmelise rahvapilliorkestriga. *Randlase* tantsustiil on märksa erinev sellest, millega näiteks Stokholmi *Kassari* rahvatantsijad esinevad. Kui *Kassari* esineb lihtsalt ja vabalt, siis on *Randlase* tantsustiil algusest peale „show“. Erinevad tuurid on üliväga markeeritud, koomilised efektid liialdatud, tantsijad vehivad kätega ja trambivad jalgadega. Seda tantsustiili nägin Tallinnas rahvatantsupeol. Hiigelareenil ja massilises esituses võib niisugune esitusviis ehk motiveeritud olla, aga väikesel laval, kuhu ainult neli paari mahub tantsima, on see kohatu ja tekitab vahel isegi piinlikkust.

Õhtu absoluutseks tipuks olid lauluansambel *Laine* ettekanded. Nende esimese laulu ajal sain väikese kultuurišoki. Mul oli hästi meeles, kuidas *Leegajused* möödunud sügisel Stokholmis regivärsilisi rahvalaule laulsid: vaiksetooniline, natuke monotoonne esitus, mis jättis sügavalt arhailise ja ehtsa mulje. See oli natuke raskesti ligipääsetav kunst, mida *Leegajused* esitasid. *Laine* ansamblis tuli lavale neli tüdrukut, igaüks neist nagu Liza Minelli, mikrofonid käes. Needsamad regivärsid, mis olid toona kõlanud nii tuhmilt ja kulunult, said järsku hoopis teised mõõtmed: terve saal oli valjuhääldajate võimendusel laulu täis, laul säras, helises ja voolas. Lauljate esinemine oli läbimõeldud ja professionaalne, neil oli huumorit ja distantssi. Arhailised olid vaid laulud ise, esitusviis aga kaasaegne. Lauljate lavaline liikumine ja miimika tegid laulude sisu elavaks ja lähedaseks.

Minu esimene mõteneid kuulates oli: kas siis niiviisi tohib eesti rahvalaule esitada? Kas see pole stiilimurdmine? Ja teine mõte: kui on, siis olgu peale stiilimurdmine, kuid siin on see vajalik. *Laine* võiks esineda ükskõik missugusel laval, võiks teha eesti rahvalaulu mõistetavaks ja auditavaks ükskõik missugusele publikule. Ansambli sügavalt musikaalne esitusviis pühkis regivärssidelt sajandite tolmu ja pani need hõõguma ja elama.

Stokholmi ajalehtedes polnud hiljem selle eesti kultuuriõhtu kohta ühtki rida, sest korraldav organisatsioon polnud ilmselt osanud vajalikku informatsiooni levitada ega arvustajaid kohale saada. Nii „Estonia“ solistid kui ka *Laine* oleksid küll vääri-
 nud konfrontatsiooni ka nõudlikuma publiku ja kriitikaga.

AJA KIRJA tegevtoimetaja Tallinnas ja Tartus

Vello
Salo

Jaanipäeval kirjutas vend Viljandist, et ema tervis, keda nägin viimati 1943.a. novembris, olevat kiiresti halvenemas. Tulgu ma tänavu, kui tahan memme veel elavana näha. Vend mainis ka, et meie 98-aastane vanaema, kelle juurde ta oli ema maale kosuma viinud, nägevat mitmeti kõbusam välja kui 77-ne tütar.

19. augustil helistasin reisibüroole, kust 20.sept. teatati, et tuba Viru hotellis on varutud (õe-ema korter Tallinnas poleks kogu peret mahutanud), viisa ja piletid Toronto-Helsingi-Tallinn valmis. Loengukalender lubas kodus olla ainult 7.-15.oktoobrini.

Maaleminek Tallinnas algas väikese meeldiva üllatusega, seda enam, et laeval riivas meid, eestlasi, eesti keele puudumine valjuhääldaja-teadaannetes reisijaile. Soome keeles küll – ning kellel oleks midagi selle vastu? Kuid kojusaabujale on valus, et teda ignoreeritakse.

Üllatus tuli tollis, kus kontrollijaks oli eestlasest ametnik. Mida vaatas, vaatas hoolega, kuid eeskirjad ei nõudnud nähtavasti kõige kontrollimist. Trükitooted ja heliplaadid pandi erilauale ja neid uuris kaks eriametnikku, kes eesti keelt ei rääkinud. Kuna valdan vene keelt, ei olnud see takistuseks. Lehitseti kõike ja päriti aru kõige trükitu, eriti *Aja Kirja* asjus, mida oli riiklike raamatukogude nõudmise peale kaasas kaks komplekti. Küsiti, kas neis leidub midagi nõukogudevastast. Vastasin et ei – toimetajana peaksin ju teadma. Minutit kümme kestis seletamine, siis lasti kõik kaasa võtta. Passi taskupistmisel hetkeks nähtavale tulnud Piibel lasti ka veel lauale panna ja päriti, et ega ma seda kellelegi ei anna? Siis sain tagasi.

Heliplaate vaadati, küsiti, mis muusika. Ka *Jesus Christ Superstar* tohtis Tallinna. Kirjanduse hulgas oli peapiiskop Toominga Usuteaduse Instituudi jaoks mahukas piibli-entsüklopeedia, metodisti kiriku peale ülevaade Kanada United Church'i ajaloo 1925-75. Ka need võisin kaasa võtta.

Mis oli selles loos meeldivat? Et millegi pealt tolli ei nõutud. Kanadasse tagasi jõudes tuli teelt tollivabast poest ostet raadio eest 30 doll. lauale panna. Kassas imestati küll, et mis ajast *landed immigrant* tolli maksab, ent maksta tuli ikkagi. Kodumaale saabudes oli aga mitu korda rohkem kaasas.

Jällenägemine perega — vahepeal suguvõsaks kasvanud — oli liigutav (nagu vist ikka), aga ka rõõmustav, sest eranditult kõik olid terved ja lõbusad, kaasa arvatud ema, kelle haiguse pärast see reis sai ette võetud. Inimest viisteist ühes väikeses Lillküla korteris, pidusöögi all paenduv laud, perekonna fotoalbum, küsimised-kostmised, esitlemised, kingitused...

Perekonna fotoalbum: vanaema ei olnud jõudnud mind ära oodata, vaid oli 17. augustil maetud Lalsi kalmistule, kus puhkavad ka muud meie pere liikmed. Oli suur soov vähemalt haudagi külastada. Olin küll lootnud teda elavana eest leida...

Saabusin reede pärastlõunal, kui oli juba käimas Metodisti kiriku 70-a. juubelipidustus, kuhu mulle oli kutse. Laupäeva pärastlõunal oligi külaliste esitlemine-tervitamine kiriku keskses Apteegi tänaval, õhtul pidulik jumalateenistus lähedases Pühavaimu kirikus (luteri koguduselt selleks puhuks kasutada antud; tavaliselt kasutavad metodistid adventistide kirikut) mis oli tulvil täis noori ja vanu, 1500 - 2000 inimest.

Külalisi oli Soomest, Norrast ja U.S.A-st, tähtsaimatena metodisti piiskop Finis A. Cruchfield (Houston, Texas) ja Metodistliku Maailmanõukogu sekretär Joe Hale (Lake Junaluska, North Carolina), kellele tõlkisin soome ja eesti keeles kantslist õeldut tolle teenistuse ajal.

Kui tervitamisjärg minuni jõudis (load avalikuks kõnelemiseks olid aegsasti nõutatud Metodisti kiriku poolt), andsin üle head soovid Kanadast United Church'i (kuhu kuuluvad aastast 1925 peaaegu kõik Kanada metodistid) ja Emmanuel College'i (Toronto) õpilasnõukogu, katoliikliku Saint Augustine's Seminary (Toronto) ja oma õpilaste poolt Toronto School of Theology juures, kus õpetan Vana Testamendi eksegeesi.

Kuna metodistide ainus tõlk inglise keele jaoks oli surmani väsinud, tuli mul veel teist korda Pühavaimu kantslisse minna piiskop Cruchfieldi tõlgina. Tema jutluse sissejuhatusest jäid eriti meelde sõnad: „Kui te näete siin kõrvuti seisvat metodisti kiriku piiskoppi ja rooma-katoliku preestrit, on see oikumeeniline fakt“. Küllap oli.

Pühapäeval külastasini jumalateenistusi Oleviste (Ev.-Kr.-Baptistid), Vene tänava ortodoksi (Issandamuutmise) ja rooma-ka-

toliku kirikutes. Kuna teenistusajad olid ligikaudu samad ja Viljandist saabunud sugulased pidid õhtul koduteele asuma, ei jõudnud enam mujale, olgugi et oleks huvitanud.

Esmaspäeva ennelõunal läksin omal algatusel Usuasjade Nõukogu voliniku Leopold Piibu jutule, kes oli aga just väljumal. Tema abi, K. Oja, võttis mu vastu, kuulab tähelepanelikult mu juttu ja vastas küsimustele omapoolseid esitamata. Nagu kiriklikest ringkondadest hiljem kuulsin, on suhted selle ametasutusega juba aastaid väga korrektsed. Hiljuti on luteri kirikule pakutud võimalust Uue Testamendi trükkimiseks, mida aga kirik pole kasutanud, kuna uue tõlke tegemine pole veel nii kaugemale edenenud. Samuti kuulsin kiriklikult poolt, et 13.5.1977 avaldatud „Usukoondiste põhimäärus“ olevat kirikute seisukohast paremini sõnastatud kui teised N.Liidus kehtivad. Heaks kommentaariks seadusele oli metodistide juubel, mis lõppes pühapäevaõhtuse piduliku jumalateenistusega 110-päise orkester-koori osavõtul tulvil täis Pühavaimu kirikus kõigi osavõtjate rõõmuks. Jääb ainult loota, et see suund jätkuks.

Seda öeldes pole ma kuidagi unustanud, et usu jäägitu väljajuurimine jääb edaspidigi kommunistide sihiks. Sellest pole ju ametivõimud ka kunagi mingit saladust teinud. Kuid minu silmis on praegune olukord Eestis niisugune, kus ristiusu voorused kõige paremini ilmsiks tulevad. Nägingi oma silmaga, et kodumaa kristlased on rõõmsad ja julged — ja mul oli hea meel.

11.okt. toimusid peapiiskop Alfred Toominga matused. Selle kõigi poolt lugupeetud kirikujuhiga olin olnud paar aastat kirjavahetuses ja lootnud nüüd kokku saada. Selle asemel sattusin aga tema matustele. Toomkirik oli viimase võimaluseni täidetud rahvahulgaga, kohal viibisid ka luteri kirikute esindajad Soomest, Lätist ja Leedust. Matusetalituse lõppedes viis mitu busi rahva Metsakalmistule, kus peapiiskopile oli antud üsna hea hauaplats, mitte väga kaugel Lydia Koidula ja Paul Kerese kalmudest. Peapiiskopi isiklike sõprade ja enese nimel ütlesin kalmistul järelehüüde ja asetasin kimbu lilli.

Pärast Metsakalmistut oli Viru hotellis suurem vastuvõtt, kus võisin — õnn õnnetuses — kokku saada peaaegu kogu praeguse vaimulikonnaga Eestis. Ootamatult oli nii kaugemalt kohale jõudnud mu endine usuõpetaja keskkooli päevilt, samuti üks kooli-

vend, kellega olime aastaid samas orkestris mänginud. Kodumaa kirikulugu on mu suureks huvialaks — ja sugugi mitte ainult vanade dokumentide tolmutamise mõttes. Nii oli ülimalt huvitav tutvust teha isikutega, kellest olin senini ainult kuulnud, nende elu- ja mõtteviisiga, aga ka tutvuda uutega.

12. okt. oli Kirjanike Majas avalik Kirjanike Liidu üldkoosolek. Oli huvitav kuulda teoksilolevast ja kavatsetavast, muuseas ka ühe Itaaliast tulnud soovi peale koostatavast luulevalimikust. Näib, et Itaalia-Eesti kultuurisuhetes on initsiatiiv olnud itaallaste käes Antonio Possevino ajast (A.D. 1583) tänapäevani: ka minu toimetatud kahe antoloogiatriki puhul (vt. AK 1/1976:7), mille saamisloost ja tegemiskogemustest võisin nüüd autoreile jutustada, oli see nii. Kirjanike õhtusest koosviibimisest osavõtmine lubas seni vaid raamatust tuntud tutvuste arvu veelgi kahandada, olgugi et mitte väga palju. Eriti oli kahju, et kohal ei viibinud Raimund Kaugver, kellelt oli hiljuti ilmunud arusaamatusel põhjenev kiri *Kodumaas* (28.9.77:7) minu poolt tehtud *Neljajäimme kiinnla* uustruki asjus. Arusaamatusi on kõige parem lahendada suuliselt ja igakülgselt.

Mulje Tallinna hooletussejätud vanalinnast masendas eriti mind, sest olen hästi tuttav Lüübeki ja Bremeni võrreldavate vanalinnade restaureerit kujuga (puudusi on küll sealgi, kuid muid). Üksikud restaureerit ehitused on karjuvas kontrastis ülejäänuga. Üks mu vendadest arvas küll, et olümpiamängudeks tehakse talgud ja seatakse kõik korda. Tore oleks! Aga miks ainult olümpiamängudeks? Kolmapäevasel kirjanike koosolekulgi rääkis E.Tinn heaperemehelikkuse-puudusest ja palus veendumaks vaid aknast välja vaadata. Valus, valus...

Ühepäevane reis Tartusse kujunes mitmeti huvitavamaks kui olin osanud loota, juba eelloo poolest.

Eestlasest „kodukäijal“ on raske aru saada, milleks üldse on vaja eriluba maal ringiliikumiseks. Isiklikult olen reisinud väga palju viimase 25 aasta jooksul, külastades kõiki Lääne-Euroopa riike ja mitut Lähis-Ida maad. Ainult araablased nõudsid erilubasid mõne ala külastamiseks (Siinai poolsaar, Põhja-Iraagi kurdide ala) ning selleks oli käegakatsutav põhjus: sõjaaeg. Kuskil mujal pole mulle mingisuguseid kitsendusi tehtud. Miks püütakse praeguses Eestis levitada müüti, nagu oleks *kõi-*

gis maailma riiges sissesõiduviisiga piiratud turisti liikumisvabadus? (Vt. AK 1/1976:23)

Eestlasest külalisel on kindlasti südamel kui mitte just kodukohta, siis ikkagi perekonna haudade külastamine. Isiklikult olin väga lootnud vanaema näha soosaarel asuvas Pullissaare talus, millega mind seovad unustamatud lapsepõlve-mälestused. Tema surm augustis purustas selle plaani. Kuid mu perekonna haudad on kõik samal kalmistul, mitte kaugel Tallinna-Tartu maanteest. Ent sinna mind ei lubatud — ning see seik läks mulle nii sügavale südamesse, et kipub varjutama kogu reisi muljeid. Mu reisikaaslane soovis näha oma ema sünnimaja Paides (umbes 4 km sõidupikendust): luba ei antud, põhjust ei öeldud.

Tartu-reis kujunes siiski suureks elamuseks. Kuna õpetan Toronto Ülikooli õhtukursustel juba teist aastat eesti keelt, oli eriline huvi kokku saada Tartu Ülikooli professorite Alvre ja Aristega. Juba 1964.a. avaldas Alvre ettepaneku ajalooliselt põhjendatud muutkondade süsteemi viimiseks eesti keele kooli-grammatikaisse, kuid senini pole ükski grammatika seda omaks võtnud. Mina soovin seda oma lühigrammatikas teha ja tahtsin üksikasju idee sünnikohas arutada. Oli meeldejääv keskustelu.

Ülikooli raamatukogus nägin ihusilmaga inimesi, kellega olen olnud kirjavahetuses aastaid, samuti tegin esmakordselt juttu Uku Masinguga ja Betti Alveriga, kelle luulet olen tõlkinud. Meeldiva üllatusena sattusin isegi vähemasse kirjandusloo-huviliste ringi, kellele võisin Karl Ristikivi tuttavana jutustada hiljuti surnud kirjanikust kui inimesest ja kriitikust.

Vanaema haud, lagunev vanalinn, peapiiskopi matused — kõik see vajutas mu reisile mingi kalmistu-pitseri. Kuid see andis ka kõige elava-edasipüüdva jaoks hea tausta kontrastina rõõmsale teadmisele, et eesti rahvas *elab*. Sümboolselt jääb kodumaa-reisust meelde just üks surnuaia-stseen. Peapiiskopi saatjate hulgast leidsin ühe klassiõe gümnaasiumist, keda oli suur rõõm tervitada. Aga veel ootamatumalt andis mulle äkki käe üks noor, piltilus tütarlaps. Küsimusele, kes ta on, sain vastuseks: „Teie mind ei tunne, aga mina tunnen Teid!“ Tahaksin teada, kes ta oli — tahaksime teada, mis Maarjamaa on. Kindlasti rohkem kui ühe reisi põgusad muljed! Meie teda ei tunne, aga tema tunneb meid. Kui tunneksime rohkem...

Sümposion 22. - 23. okt. toimus Montréalis sümposion sealse eesti ühiskonna probleemide arutamiseks. Kokkutuleku oli organiseerinud grupp nooremaid seltskonnategelasi *ad hoc*-koosseisus. Eelmüügil oli ostetud üle 200 pääsme, kohale tuli üle poole.

Loengud: *Eestlaste potentsiaal paguluses* (Robert Kreem); *Eesti noorte tegevus Montréalis* (Helle Vaus); *Meie kultuuritegevus ja selle majandamine* (Peeter Tammak); *Futurism: Põhimõtteid, meetodeid, probleeme; Mõningaid perspektiive eestluse säilitamiseks* (Walter Rand; kaks loengut); *Majad - kas müüa või osta?* (D.C. Macdonald, inglise keeles); *Rahvamängud ja -tantsud* (Toomas Metsala); *Uusi laule ja ühislaule* (Andres Raudsepp); *Quo vadis, Quebec?* (Jaan Raudsepp); *Meie sotsiaalne olukord, meie vajadused ja poliitilised tingimused meie suhtes* (Peeter Möldre); *Montréali eestlaste majanduslik kandepind, majanduslikud väljavaated ja võimalused* (Erich Aser).

Laudkonnavestlused: *Meie ühiskonna vajadused ja võimalused*. „Ajuraju“ arutlusgruppides, tantsuõhtu noortele, jumalateenistus Jaani kirikus.

Järgmises AK-s väljavõtteid loengutest.

KLANK 77

Kesk-Lääne Eesti Noorte Koondise XX Sõpruspäevad toimuvad 24. - 27. nov. Chicago Eesti Majas. Informatsioon: Laine Toomsalu, 1730 Aztek Lane, Mt. Prospect, Ill. 60056, tel. (312) 296-1209.

Loengud: *Juhan Liiv* (Paul Reets); *Meteoorid ja Saaremaa tuline järv* (Valdar Oinas); *Monument, mille püstitas Ristikivi* (Ilmar Mikiver); *Usk tänapäeval* (Vello Salo); *Eesti ajalugu* (Imre Liping); *Eesti maakaardid* (Mai Treude); *Satelliit-fotograafia põhihooni* (Paavo Loosberg); *Soomepoisid* (Heino Susi); *Voice of America ja Radio Liberty* (Ilmar Mikiver & Andres Jüriado).

Kunstinäitus, Oskar Lutsu *Tagahoovis* (dramatiseering, Chicago Eesti Maja näiteringilt), kontsert (George Radosavljevic, klaver), rahvatantsu- ja lauluõhtu, sõpruspidu õhtusöögiga.

metroo 77

12 ettekannet 9 autorilt koos ettekandeid illustreerivate
jooniste ja autorite portreedega. Kommentaare ja luuletusi.

"Metroo koguteos moodustab koos kõigi
nende asetatud küsimärkidega huvitava
lisandi meie suhteliselt väheviljel-
dud intellektuaalsele ja põhimõtteli-
sele debatile ja võib tõepoolest anda
alust "viljakale vaidlusele" nagu väl-
jaandjad loodavad."

Eesti Päevaleht

Hind Euroopas rkr. 30 (pluss postikulu rkr. 5). Sisse maks-
ta Metroo postizhiirile nr. 14 85 81-2.

USA-s ja Kanadas: \$ 10.- (koos postikuludega) AJA KIRJA'lt.

the livonian rhymed chronicle

Translated with an Historical Introduction, Maps and Appen-
dices by Jerry C. Smith and William L. Urban. Indiana Uni-
versity Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 128.
1977:150 (paperback). Hind \$ 10.50 (saatekuludega).

Tellida: Estonian Learned Society in America
c/o Dr. Tõnu Parling
Department of Sociology
University of Maryland
College Park, Md. 20742 USA

PE $\frac{A}{1166}$ 77,5